

תרומתו של הבניין למשמעות הפועל

עידית דורון

תקציר

המאמר עוסק בשאלה שהעסיקה לשונאים רבים והיא: האם יש לבניין תרומה שיטתית למשמעות הפועל? בהסתמך על קביעתו של הבלשן דה-סוסיר כי משמעות לשונית נבנית על ניגוד, מראה המאמר כי רק אם הבניין משמש ליצירת ניגודים, תהיה תרומתו למשמעות הפועל שיטתית. המאמר מציג שיטה שלמה להסבר תרומת הבניין למשמעות הפועל, במסגרת תאוריות משמעות נאו-דיוידסוניאניות המבוססות על פירוש הפועל כמאפיין של אירועים ושל תפקידי המשתתפים בהם (הארגומנטים של הפועל). משמעותו של הפועל תלויה בראש ובראשונה בשורש, ואילו הבניין קובע מהם רכיבי המשמעות המתווספים אל השורש: רכיבים הקובעים אם הפועל הוא קל, כבד או פועל גרימה, ורכיבים הקובעים אם הפועל הוא פעיל, סביל או תיכון (לא פעיל ולא סביל). כל אחד מן הרכיבים האלה תורם תרומה קבועה למשמעות הפועל. למשל, הרכיב הקובע כי הפועל הוא פועל גרימה מוסיף ארגומנט שתפקידו מוגדר כמקור האירוע. הרכיב הקובע כי הפועל הוא כבד מוסיף פן של פעולה לאירוע המאופיין על ידי השורש; רכיב זה אינו מוסיף ארגומנט, אולם הוא מצריך ארגומנט פעיל. שיטה זו מסבירה, על כן, את ההבדל השיטתי בין בניין הפעיל לבניין פיעל: לפועל בבניין הפעיל יש ארגומנט הנוסף לארגומנטים של הפועל הקל (רקד/ הרקיד, טבע/ הטביע), בעוד לפועל בבניין פיעל יש אותו מספר ארגומנטים כמו לפועל הקל (רקד/ ריקד), אלא אם כן אין לפועל הקל עצמו ארגומנט פעיל (טבע / טיבע).

1. מבוא

האם תרומתו של הבניין למשמעות הפועל היא שיטתית? לשאלה זו ניתנו שתי תשובות מנוגדות. התשובה המסורתית רואה בבניין רכיב שאכן תורם תרומה שיטתית למשמעות הפועל. זוהי העמדה המקובלת בספרי הדקדוק המסורתיים של גיזניוס, יהושע בלאו, משה גושן-גוטשטיין ואחרים. לאחרונה שב וביטא עמדה זו מרדכי בן אשר (בן אשר, 1972), והדגים אותה באמצעות הפעלים ב-(1), אשר בכולם ממד משותף של גרימה, שהוא תרומתו המובהקת של בניין הפעיל.

1. הגדיל, הושיב, הוליד, החטיא, הפיל, הטביע, הקפיא, הדאיג, הכעיס

תשובתו של עוזי אורנן לאותה השאלה מנוגדת לתשובה המסורתית, והיא מסתמכת על זוגות הפעלים ב-(2), אשר בהם אין חילופי הבניין מבטאים חילופי משמעות שיטתיים (אורנן, 1971):

2. נאבק/ איבק, בצר/ ביצר, ספר/ סיפר, דיבר/ הדביר, סיפק/ הספיק

במאמר זה ברצוני להראות כיצד ניתן באמצעים של הבלשנות המודרנית לאשש את העמדה המסורתית דווקא. עמדה זו מבוססת על היותו של הפועל השמי בניו משני צורנים עיקריים, השורש והבניין, ועל כן אין זה מפתיע כי אלה תורמים כל אחד את חלקו באופן שיטתי. בכוונתי להציע מערכת כוללת להסבר תרומת הבניינים למשמעות הפועל. במסגרת זו יינתן גם הסבר לדוגמאות הבעייתיות, שבהן קיים קושי לזהות את משמעות הבניין. יש, אכן, פעלים רבים בבניין הפעיל שאינם פועלי גרימה. ב-(א3) מופיעים פעלים שאין להם כלל משמעות של גרימה, ב-(ב3) – פעלים אשר נוסף על משמעות של גרימה יש להם גם משמעות של פועלי שינוי מצב עומדים, וב-(ג3) – פעלים שהם בעיקרם עומדים בלבד ואינם פועלי שינוי מצב:

3. א. הקשיב, העפיל, השיג, הציץ, הונה, הגיה, הפריז, הבלג, הופיע, הוביל ...
- ב. הפשיר, התחיל, השכיל, האדים, הקצין, השמין, הבשיל, הבריא, האט, החמיץ ...
- ג. הזיע, השתין, הקיא, השפריץ, הרעיש, הרעים, האיר, הבריק, הבחיק

את הפעלים ב-(א3) ניתן להוציא מיד מכלל דיון. אלה פעלים יחידאיים, אשר כל אחד מהם הוא הפועל היחיד הנגזר מן השורש, ומשום כך לא ניתן למצוא ניגוד בינו לבין פועל אחר מאותו השורש. מן המפורסמות היא מאז דה-סוסיר כי משמעות לשונית נבנית על ניגוד. למשל, הפעלים בבניין הפעיל ב-(1) לעיל מנוגדים לפעלים אחרים מאותו השורש: גדל, ישב, הלך, חטא, נפל, טבע, קפא, דאג, כעס וכי, ומן הניגוד עולה משמעותו של הבניין. רק כך ניתן להבין את הטענה כי לבניין הפעיל יש משמעות של גרימה. כדי למצוא דוגמה נגדית לטענה זו יש לחפש פועל בבניין הפעיל המנוגד לפועל אחר מאותו השורש, אבל קשר המשמעות ביניהם שונה. טענתי היא כי לא קיימות דוגמאות כאלה. בכל אופן, פעלים יחידאיים כמו אלה המוצגים ב-(א3) צפויים להיות שרירותיים, ואינם מוכיחים דבר. גם את הדוגמאות של אורן ב-(2) ניתן להוציא מכלל דיון. שם מדובר, אמנם, בזוגות של פעלים, אך אין הם כלל מאותו השורש. אלה דוגמאות להומונימיות מקרית שמקורה היסטורי. שני הפעלים בכל זוג אינם נגזרים מאותו השורש, אלא משני שורשים שונים שהתמזגו בתקופה כלשהי, כפי שמסביר בן אשר:

עיון חטוף במילון יוכיח: יש אבֿק, שהוא קרוב אל חבֿק, וממנו נגזרו בניין קל (בכתבי רש"י), נפעל (המקראי) והתפעל (המאוחר); לעומת זה קיים אבֿק שנגזר משם העצם אבֿק, בקל, פיעל, התפעל, והפעיל – מתקופת לשון חז"ל ואילך. כך גם בצר: ישנו השורש, שפירושו קטף ואטף ענבים (מאכדית baṣāru) וממנו נגזר בניין קל ונפעל; וישנו בצר (הקשור ל- בظر) שמשמעו לבצר, לחזק, להכניע, וממנו ישנו הנפעל במובן הידוע, וכן פיעל, פועל ואף התפעל. השורש ספק גם הוא מוצאו משניים (או אפילו שלושה) שורשים: יש ספק שפירושו היה די, היה מספיק, וממנו נגזר ספק והסתפק; וקיים השורש שמוצאו מן השם ספק. הפועל ספק המקראי עניינו למנות, ומזה בבניין קל ספק; מלבדו קיים הפועל הארמי ספק שעניינו לגזור, לחתוך. דבר המקראי פירושו להשמיע קול, לבטא בשפתיים, ואילו דבר (הקשור לאכדית dabāru) פירושו השמיד, ניצח, וממנו נגזר הפועל הדביר. וכך ניתן לומר גם לגבי שורשים אחרים (בן אשר, 1972: 32).

2. טבלת הבניינים

המערכת שתוצג בעבודה זו מבחינה בין שני ממדים בלתי תלויים בתרומתם של הבניינים. הממד האחד מחלק את הבניינים לבניינים קלים, בנייני גרימה ובניינים כבדים (והוא ממד האגנטיביות). הממד השני מחלק את הבניינים לפעילים, תיכוניים וסבילים (והוא ממד האקטיביות). נבנה טבלה הפורסת את שני הממדים כאחד:

4. טבלת הבניינים

אגנטיביות אקטיביות	בניינים קלים	בנייני גרימה	בניינים כבדים
בניינים פעילים	קל	הפעיל	פיעל
בניינים תיכוניים	נפעל	---	התפעל
בניינים סבילים	---	הופעל	פועל

שני הממדים האלה אינם מיוחדים לעברית ולשפות השמיות האחרות, אלא ממלאים תפקיד בגזירת פעילים בשפות רבות. כפי שיוסבר בהמשך, ממד האגנטיביות מבחין בין אופנים שונים של השתתפות פעילה באירוע, ומכאן שמו. בשפות העולם שכיח הניגוד בין פועל בצורתו הבסיסית לבין פועל גרימה - causative, שבו המשתתף הפעיל הוא מקור האירוע - cause (כמו הִרְקִיד לעומת רָקַד). גם פעלים כבדים (כמו רִיקַד לעומת רָקַד) מופיעים בשפות שונות, אם כי הם נדירים יותר, והם משמשים לאפיין את האירוע כאינטנסיבי, דהיינו כאירוע שבו המשתתף הפועל מפעיל כוח המאפשר לו לשלוט בעצמה ובמשך של האירוע. פעלים כבדים נגזרים בצורה של הכפלה, בדרך כלל של הפועל כולו ולא רק של עיצור אחד כמו בשפות השמיות. בעברית החדשה נעלמה הכפלת העיצור, אולם היא ניכרת עדיין בביטוי כפוצץ ולא כחוכך (כמו בשיִבַד לעומת שִבַד).

הממד השני, ממד האקטיביות, מבחין בין ערכים שונים של המעמד הדקדוקי (voice). בשפות העולם מקובל ביותר הניגוד בין פעיל - active לסביל - passive, אך גם הצורה התיכונה - middle - שכיחה ביותר. הן הבניינים התיכוניים והן הבניינים הסבילים מאפיינים את האירוע כקורה למשתתף סביל. ההבדל ביניהם הוא בכך שהבניינים התיכוניים אינם מייחסים זאת לפעולתו של משתתף פעיל השונה מן המשתתף הסביל, ועל כן ייתכן שהאירוע קורה מעצמו. הבניינים הסבילים, לעומת זאת, מייחסים את האירוע לפעולתו של משתתף פעיל השונה מן המשתתף הסביל, והם שוללים על כן את האפשרות לראות בו אירוע הקורה מעצמו. למשל, ההבדל בין המשפטים התנועה התעכבה/ התנועה עוכבה הוא בכך שרק המשפט השני מייחס את העיכוב בתנועה לפעולתו של משתתף פעיל שהוא חיצוני לתנועה עצמה.

בטבלה (4) לעיל שתי משבצות ריקות. אין בניין סביל קל ואין בניין גרימה תיכון. אולם בניינים אלה קיימים בשפות שמיות אחרות, וייתכן שהיו קיימים בעבר גם בעברית. צורות שאולי ניתן לראות בהן סביל קל מופיעות בחלקיו הקדומים של המקרא, ושריד של בניין גרימה תיכון, המקביל לבניין استعمل בערבית, נמצא אולי בפועל השתחווה, הצורה התיכונה של החווה (קידה). היעלם של בניינים

אלה התאפשר ככל הנראה עקב קיומם של בניינים אחרים היכולים למלא את מקומם על פי עקרונות אוניברסליים. למשל, התיכון הקל (נפעל) ממלא את מקומו של הסביל הקל. בשפות רבות יש לפעלים תיכוניים גם פירוש כעין-סביל (medio-passive). אמנם הפועל התיכון אינו מייחס את האירוע לפעולתו של משתתף פעיל, אולם אין הוא מוציא זאת מכלל אפשרות. על כן עולה לעתים האפשרות של קיום משתתף פעיל גם כאשר משתמשים בפועל התיכון. אם החלון נשבר, למשל, אין הפועל מייחס את השבירה לפעולתו של משתתף חיצוני, אולם אין הוא פוסל את האפשרות הזאת, ועל כן ייתכן גם לפרשו בפירוש הדומה לסביל.

ואולם, אין לראות בתיכון הקל בניין שהוא ביסודו סביל, כיוון שהפירוש הכעין-סביל קיים גם עבור התיכון הכבד: התקבל, התבקש, התבשר, התגלה, התמנה. כאמור, משמעותם של הבניינים התיכוניים מאפשרת להם להתפרש באופן כעין-סביל. אולם ההפך אינו נכון. פירושם של הבניינים הסבילים מונע מהם להתפרש כתיכוניים: לא ייתכן לייחס אירוע לפעולתו של המשתתף הפעיל ובה בעת להותיר על כנה את האפשרות שהאירוע קרה ללא פעולתו. לכן, ככלל, אין הפעלים הסבילים מתפרשים כתיכוניים. אי לכך, אילו היה הנפעל סביל ביסודו, הוא לא יכול היה להתפרש כתיכון. אולם פעלים רבים בבניין נפעל הם ללא ספק תיכוניים: נשבר, נקרע, נמתח, נגמר, נסגר, נפתח, נמדח, נשפך, נסדק ועוד. אלה פעלים המאפיינים אירועים הקורים מעצמם. לעומת זאת, פעלים סבילים מאפיינים כאמור אירועים שאינם קורים מעצמם, אלא אירועים הנעשים על ידי מישהו/משהו: הושמט, הוטס, הונח, הופל, הורחק, הובטח, תוקן, נוהל, קופל, סודד, שופץ וכו'.

נוסף על כך, חסרון של צורות מיוחדות במשבצות הריקות מאפשר למשבצות סמוכות (כאלה החולקות אתה לפחות ממד אחד) למלא את מקומן מבחינה צורנית גרידא. כך יכול מספר מצומצם של פעלים בצורת הופעל, למשל, לשמש כסביל קל (הושר, הוחג) וכתיכון גרימה (הוטב, הורע), אולם אלה דוגמאות מקריות בודדות שאינן מצביעות על הכללה כלשהי. אין לדוגמאות אלה כל קשר לעקרונות האוניברסליים המאפשרים לתיכון להתפרש גם כסביל, למשל.

מיקומה של צורת הפועל הקל בפינה הימנית העליונה בטבלה מבטא את העובדה כי זוהי צורה בלתי-מסומנת על פי שני הממדים כאחד, דהיינו אין לפועל כזה רכיבים המסמנים ממדים של אגטיביות או אקטיביות. כיוון ששני הממדים מקודדים באמצעות בניינים, חוסר הסימון של צורת הפועל הקל מצביע על כך כי זוהי בעצם צורה חסרת בניין. על פי גישתי, הבניין הקל איננו בניין כלל, אלא בררת מחדל צורנית המאפשרת את תפקודו של השורש כפועל. כיוון שהשורש חייב להיות נוצק לתוך תבנית כלשהי, שכן הוא חסר תנועות, תיבחר הצורה הקלה לשמש אותו כאשר משמעות הפועל נגזרת מן השורש בלבד, ללא משמעות נלווית של בניין. מסיבה זו נוכל לראות בצורת הפועל הקל צורה חסרת בניין, שכן אין היא מוסיפה לשורש כל משמעות, אלא רק משמשת לו ככלי. למרות זאת, אמשיך להשתמש במינוח המקובל בניין קל, אולם כוונתי במונח זה היא לציין בררת מחדל צורנית של השורש. כיוון שתכונותיו הסמנטיות של הפועל הקל נגזרות לחלוטין מאלה של השורש, ואין בו תרומה סמנטית נוספת של בניין, מאפשרת ההתבוננות בפועל הקל ללמוד ישירות את תכונותיו הסמנטיות של השורש, כפי שאכן נעשה בסעיף הבא.

המפתח לניתוח הסמנטי של הבניינים הוא בתובנה כי כל אחד מממדי הטבלה תורם תרומה סמנטית בלתי תלויה. מכאן שכל בניין, למרות היותו יחידה אחת מבחינה מורפולוגית, הוא מורכב מבחינה סמנטית. כל בניין הוא הרכב (שיסומן באמצעות סימן הפלוס: +) של רכיבים, כל אחד בממד

אחר. אולם רק הערכים המסומנים בכל ממד תורמים רכיב סמנטי, בעוד הערכים הבלתי-מסומנים, קל ופעיל, הם ברורות מחדל צורניות. מבחינת המינוח ישמשו השמות פיעל ופעיל לא רק כשמות לבניינים עצמם, אלא גם לרכיבי המשמעות המרכיבים אותם. ניתן אפוא להציג את המידע שבטבלה (4) לעיל גם באופן הבא:

רכיבים	בניין	5.
—	קל	
הפעיל	הפעיל	
פיעל	פיעל	
תיכון	נפעל	
פיעל + תיכון	התפעל	
הפעיל + סביל	הופעל	
פיעל + סביל	פועל	

3. תפקידים תמטיים

3.1 אופני השתתפות באירוע

מבחינה סמנטית כל פועל מאפיין אירוע, שיסומן e (event). כמקובל בספרות הבלשנית, המושג אירוע כולל לא רק אירועים דינמיים, אלא גם אירועים סטטיים, דהיינו מצבים. אפיון האירוע על ידי הפועל מתבטא בין היתר בכך שהפועל קובע את מספר המשתתפים באירוע (הארגומנטים של הפועל) ואת אופן השתתפותם באירוע. אופן ההשתתפות קרוי תפקיד תמטי, וקביעת התפקיד התמטי על ידי הפועל תיקרא הענקת תפקיד תמטי. 'העיקרון התמטי', שהוא עיקרון דקדוקי שנוסח על ידי נועם חומסקי (Chomsky, 1981) קובע כי הפועל מעניק לכל ארגומנט תפקיד תמטי, ולארגומנטים שונים – תפקידים תמטיים שונים.

הארגומנטים של כל פועל מציינים ישויות מוחשיות או מופשטות, אשר עצם השתתפותן באירוע ואופן השתתפותן בו נגזרים ממשמעות הפועל. עקרונות מיפוי שיטתיים קובעים את עמדתו התחבירית של כל ארגומנט, מי כנושא ומי כמושא (Filmore, 1968; Baker 1988 ואחרים). לפועל שבר, למשל, יש שני ארגומנטים, כיוון שהוא מאפיין אירועים שבהם שני משתתפים: משתתף פעיל הגורם לשבירה ומשתתף סביל העובר שבירה. הארגומנט הפעיל יופיע בעמדה תחבירית של נושא, והארגומנט העובר שבירה יופיע בעמדה תחבירית של מושא. אין זה מיפוי מקרי, כיוון שמיפוי הארגומנטים לעמדות תחביריות הוא שיטתי. בעברית לא יתקיים פועל בלתי מסומן במשמעות שבר אשר הארגומנטים שלו ימופו לעמדות תחביריות באופן הפוך. דהיינו לא ייתכן בעברית קיומו של הפועל הדמיוני רבש כך שהמשפט החלון רבש את דני יתפרש: דני שבר את החלון. זאת משום שבעברית המיפוי השיטתי של ארגומנטים לעמדות תחביריות הוא כזה שממפה את הארגומנט הפעיל של הפועל הבלתי מסומן לעמדה תחבירית של נושא, ואת הארגומנט הסביל – לעמדה תחבירית של מושא (זהו המיפוי המצוי במרבית

שפות העולם, אם כי יש קבוצה של שפות שבהן נמצא המיפוי ההפוך, הנקראות שפות אדגטיביות, כמתואר למשל אצל ברנרד קומרי (Comrie, 1978).

מיפוי הארגומנטים של הפועל לעמדות תחביריות אינו נקבע רק על ידי מספר הארגומנטים של הפועל ועל ידי תפקידיהם התמטיים, אלא גם על ידי היחסות שהוא מצריך. פועל שיש לו שני ארגומנטים לפחות ואשר מצריך יחסה אקוזטיבית (יחסת המושא הישיר) יהיה פועל יוצא, כמו שבד, שיש לו נושא ומושא ישיר. אולם ייתכן פועל בעל שני ארגומנטים או יותר שהוא פועל עומד (פועל שאין לו מושא ישיר), ויש לו על כן מושא עקיף ולא מושא ישיר, כמו במשפט המורדה גער בתלמיד. יש גם כללים אוניברסליים, כגון 'עקרון בורציו', שנוסח על ידי לואיג'י בורציו (Burzio, 1986), הקובעים את התנאים שבהם מתאפשר שלא למפות כלל את אחד הארגומנטים של הפועל לעמדה תחבירית במשפט. כך, אף על פי שיש לפעלים ש'ילם/שולם לפחות שני ארגומנטים: דני ש'ילם את החשבון/החשבון שולם על ידי דני, אפשר להסתפק גם במיפוי אחד מהם בלבד לעמדה תחבירית במשפט: דני ש'ילם/החשבון שולם.

הגישה המקובלת כיום לתפקידים תמטיים היא הגישה הנאו-דייווידסוניהאנית, שגובשה בין השאר על ידי טרנס פרסונס (Parsons, 1990), ועל פיה תפקיד תמטי הוא יחס בין אחד המשתתפים באירוע לבין האירוע. כל רכיב פועלי מעניק תפקיד תמטי לארגומנט הקרוב אליו ביותר במבנה התחבירי, כפי שהדבר נעשה בעבודתה של אנגליקה קרצר (Kratzer, 1994). אני מניחה כאן את המבנים תחביריים שהוצגו במאמרי (Doron, 2003), אולם בעבודה הנוכחית לא יתעורר הצורך לחזור ולהציגם. כאן תוצג גזירת כל פועל בסכמת גזירה המפרטת את הרכיבים הפועליים השונים ואת תרומתם הקבועה לאפיון האירוע ולהענקת תפקידים תמטיים למשתתפיו. מעבר לכך יש גם לפועל כולו משמעות בתוקף היותו יחידה מילונית בזכות עצמו. משמעות נוספת זו נקראת 'משמעות אנציקלופדית' בעקבות מוריס הלי ואלק מרנץ (Halle and Marantz, 1993), ולא נעסוק בה כלל בעבודה זו.

6. הסימנים המופיעים בסכמות הגזירה

- א. השורש יופיע עם הסימן $\sqrt{\quad}$.
- ב. כל רכיב פועלי (כולל הפועל עצמו) יופיע עם רשימת ארגומנטים בין סוגריים מחודדים.
- ג. סימן השקילות (\approx) יופיע בין כל רכיב פועלי לבין מרכיביו (שהרכבם יסומן ב: +).
- ד. סימן השוויון (=) יופיע בין הרכיב הפועלי לבין תרומתו לאפיון האירוע.
- ה. אפיון של אירוע יבוטא כשם פעולה (ריקוד, טביעה שבירה וכו'). הן האירוע והן המשתתפים יירשמו בין סוגריים עגולים אחרי שם הפעולה, כאשר האירוע יסומן באות e, והמשתתפים יסומנו באותיות z, y, x וכו'.

נפתח בפועל מבניין קל. לשיטתי, כאמור, זהו פועל חסר בניין, אשר בו קובע השורש לבדו את אפיון האירוע. נדגים זאת באמצעות הפועל טבע. דוגמה למשפט שבו מופיע הפועל מובאת להלן ב-(א7). אל הפועל מצטרף נושא בלבד, ומכאן שיש לפועל ארגומנט אחד בלבד. משמעות הפועל נגזרת מן השורש בלבד, ולכן נרשום ב-(ב7) את הפועל טבע, עם הארגומנט היחיד שלו x, כמורכב מהשורש טבע/בלבד,

אשר x הוא הארגומנט שלו. השורש מעניק ל- x תפקיד תמטי של טובע, דהיינו הוא מציין את היחס שבין x לבין אירוע e שבו x עובר טביעה, כפי שרשום ב-(7ג):

7. א. האנייה טבעה

ב. טבע $\langle x \rangle \approx$ טבע $\sqrt{\langle x \rangle}$

ג. טבע $\langle x \rangle =$ טביעת (x, e)

נוסף על התפקידים התמטיים הייחודיים הנקבעים על ידי השורשים השונים, כמו למשל תפקיד הטובע ב-(7), מקובל להכיר גם בשני תפקידים כלליים, שאינם אופייניים לפועל מסוים אלא מאפיינים באופן כללי את צורת השתתפותו של המשתתף הפעיל באירוע. אלה הם מקור האירוע (cause), ועושה הפעולה, (agent) המאפיינים השתתפותו של הנושא במשפטים כמו: הוועדה יצרה בעיה חברתית (מקור), הוועדה כתבה מינויים חדשים (פועל). המקור או הפועל משמשים בתפקיד הפעיל באירוע ומבחינים בין סיבתיות לפעולה. נושא הפועל יצר מציין את מקור האירוע (ויכול על כן להיות משותף מופשט: מדיניות הוועדה יצרה בעיה חברתית), ואילו הנושא של הפועל כתב הוא פועל (ועל כן אינו יכול להיות מופשט. מכאן חוסר הקבילות של: *מדיניות הוועדה כתבה מינויים חדשים. [הכוכבית בראש המשפט באה לציין כי הוא איננו תקין.]).

תפקידי המקור והפועל אינם אופייניים לפועל מסוים אלא הם משותפים לפעלים רבים, ועל כן מקובל (בעקבות קנת הייל וסמואל גיי קייזר [Hale and Keyser, 1993]) לראות בהם תפקידים המוענקים על ידי רכיב קבוע של הפועל, הקרוי הרכיב החיצוני, שנהוג לסמנו ב- v . זהו רכיב שיש לו ביטוי מורפולוגי בשפות שונות, אם כי לא בעברית. למרות היותו אבסטרקטי בעברית, נוכחותו מורגשת בכך שהוא מעניק את התפקיד התמטי של מקור או פועל לאחד הארגומנטים של הפועל. הבחירה בין השניים נקבעת על ידי הסביבה שבה מופיע הרכיב החיצוני, למשל על ידי השורש (ובהמשך נראה כי כאשר מצטרף לשורש גם בניין, אזי הבניין הוא הקובע את הבחירה שבין מקור לבין פועל):

$$v \langle y \rangle = \text{מקור } (y, e) \quad \text{או} \quad v \langle y \rangle = \text{פועל } (y, e)$$

הרכיב החיצוני v מוסיף אם כן לשורש ארגומנט משלו. ייחודו של הארגומנט בתפקיד המקור או הפועל הוא אפוא בכך שאיננו ארגומנט של השורש אלא של רכיב שהוא חיצוני לשורש, דהיינו v . ארגומנט כזה ייקרא ארגומנט חיצוני. לעומתו, ארגומנט המקבל תפקיד תמטי ייחודי מהשורש (למשל תפקיד הטובע ב-(7ג) ייקרא ארגומנט פנימי. יש מגבלה על התפקיד התמטי שאותו מעניק השורש, והיא שאין הוא יכול להעניק תפקיד תמטי של פועל. הפועל הוא תפקיד תמטי המוענק על ידי הרכיב החיצוני בלבד. זהו העיקרון האוניברסלי שנוסח על ידי צ'ארלס פילמור (Filmore, 1968): תפקיד תמטי של פועל יוענק רק לארגומנט חיצוני.

כאשר יש לפועל ארגומנט חיצוני, הוא המשמש כנושא התחבירי של הפועל (כאשר אין מדובר בשפה ארגטיבית). אם אין לפועל ארגומנט חיצוני, דוגמת טבע ב-(7), ישמש הארגומנט הפנימי כנושא

תחבירי במשפט. בהמשך (בסעיף 4 וכן בסעיף 7) יידונו מקרים שבהם משמש הארגומנט הפנימי בנושא תחבירי אף על פי שיש לפועל ארגומנט חיצוני. אלה מקרים שבהם אין הארגומנט החיצוני ממופה לעמדת הנושא (על פי 'עקרון בורציו'), כיוון שהפועל חסר את היחסה האקוטיבית – יחסת המושא. הדבר קורה כאשר הפועל מסומן כתיכון או כסביל, כמו הסוכה התפרקה/ פורקה. העובדה כי שפות מסמנות באופן שיטתי את חסרונו של הארגומנט החיצוני היא אחד הנימוקים להפרדתו של הרכיב החיצוני מן השורש מלכתחילה.

נעבור כעת לדון בשורשים שיש להם ארגומנט חיצוני, כמו הרג $\sqrt{\text{ח}}$ ורצח $\sqrt{\text{ח}}$:

8. א. דני הרג/רצח את רוני

ב. הרג $\sqrt{\text{ח}}$ = הריגת (x, e)

רצח $\sqrt{\text{ח}}$ = רציחת (x, e)

ג. הרג $\langle y, x \rangle \approx \langle y, \sqrt{\text{ח}} \rangle + \langle y, v \rangle$

רצח $\langle y, x \rangle \approx \langle y, \sqrt{\text{ח}} \rangle + \langle y, v \rangle$

ד. הרג $\langle y, x \rangle$ = הריגת (x, e) & מקור (y, e)

רצח $\langle y, x \rangle$ = רציחת (x, e) & פועל (y, e)

כפי שמראה (ב8), לכל אחד משני הפעלים יש שני ארגומנטים, x ו-y, אולם רק אחד מהם, x, הוא ארגומנט פנימי, אשר השורש קובע את אופן השתתפותו באירוע e כמי שעובר הריגה או רציחה. הארגומנט y של הפועל אינו ארגומנט פנימי, כיוון שהוא אינו מקבל את תפקידו התמטי מן השורש אלא מן הרכיב החיצוני. לפעלים הרג ורצח יש אפוא שני רכיבים לכל אחד, השורש והרכיב החיצוני v, שהרכבתם מסומנת על ידי סימן הפלוס ב-(8). הרכיב החיצוני מעניק לארגומנט y של הפועל את תפקיד המקור או את תפקיד הפועל, על פי אופיו של השורש. מכאן ש-y הוא ארגומנט חיצוני, והוא אכן זה שמשמש בנושא הפועל ב-(8).

הפעלים ב-(8) מראים כי הרכיב החיצוני אינו מסמן לכשעצמו את ההבחנה בין פעולה לבין גרימה, והבחירה ביניהן תלויה בשורש. השורש הרג $\sqrt{\text{ח}}$ קובע כי הרכיב החיצוני יעניק את תפקיד המקור, ואילו השורש רצח $\sqrt{\text{ח}}$ - את תפקיד הפועל. ניתן להיווכח בכך מתוך כך שרק הראשון מאפשר ארגומנט חיצוני מופשט: הספקות הרגו/רצחו אותו.

ההבחנה בין פעולה לגרימה חשובה ביותר, והיא מסומנת במקרים מסוימים גם באופן צורני. בהמשך נראה כי הבניינים הפעילים המסומנים, פיעל והפעיל, מתפרשים כרכיבים פועליים המסמנים את תפקידו התמטי של הארגומנט החיצוני. החידוש העיקרי שאני מציעה הוא בראיית הבניין כצורן המבטא את תפקידו התמטי של הארגומנט החיצוני של הפועל. על פי גישתי, כל תכליתה של מערכת הבניינים היא בהבחנה בין שני סוגי התרחשות אלה: פעולה וגרימה. הבחנה זו אינה נעשית על ידי הבניין הקל, שהוא בררת מחדל של שורש חסר בניין, אולם היא נעשית על ידי הבניינים המסומנים:

הבניינים הכבדים מעניקים לארגומנט החיצוני תפקיד תמטי של פועל, ובנייני הגרימה מעניקים לו את תפקיד המקור. באשר לבניינים הסבילים והתיכונים, אלה משמשים להעלמתו של הארגומנט החיצוני, אולם גם ההבחנה ביניהם תורמת להבחנה בין פעולה לגרימה. זוהי תמצית הגישה כולה, אולם כדי לפרוס את התמונה בשלמותה, נזדקק לכל אורכו של המאמר.

3.2 מיון הפעלים העומדים: אנאקוזטיבים ואנארגטיבים

בסעיף הקודם דנו בדוגמה של פעלים יוצאים, הרג ורצח, וראינו כי יש להם ארגומנט חיצוני. אולם לא רק לפעלים יוצאים יש ארגומנט חיצוני. ייתכנו גם פעלים עומדים שהארגומנט היחיד שלהם הוא חיצוני. נהוג, אפוא, למיין את הפעלים העומדים לשתי קבוצות. אלה שהארגומנט שלהם הוא פנימי, כמו טבע ב-(7) לעיל, נקראים פעלים אנאקוזטיבים. אלה שהארגומנט שלהם הוא חיצוני, כמו רקד שיידון להלן, קרויים פעלים אנארגטיבים. השאלה אם יצטרף לפועל רכיב חיצוני או לא אינה מוכרעת על פי מספר הארגומנטים של הפועל, אלא זוהי תכונה בלתי תלויה של השורש. לפועל רקד ב-(9) יש ארגומנט אחד, בדיוק כמו לפועל טבע ב-(7) לעיל, אולם שלא כמו טבע, השורש רקד מצרף אליו רכיב חיצוני:

9. א. הלהקה רקדה

ב. רקד < > = ריקוד (e)

ג. רקד < y > \approx רקד < > + v < y >

ד. רקד < y > = ריקוד (e) & פועל (y, e)

השורש רקד אינו מעניק תפקיד תמטי לארגומנט של הפועל, כיוון שמדובר בתפקיד תמטי של פועל. כפי שצוין לעיל, תפקיד הפועל אינו מוענק על ידי השורש, אלא על ידי רכיב חיצוני קבוע. השורש רקד מאפיין אפוא את האירוע ללא קשר למשתתפים, כפי שמראה (9b): השורש מתפרש כתכונה של האירוע e, ולא כחס בין e לבין ארגומנט כלשהו. לשורש אין ארגומנטים משלו, דבר המתבטא בכך שרשימת הארגומנטים שבין הסוגריים המחוודדים ב-(9b) ריקה. הפועל רקד מורכב מן השורש רקד ומהרכיב החיצוני v, כפי שמראה (9g), והרכיב החיצוני הוא המעניק את התפקיד התמטי ל-y. ההבדל בניתוח שבין הפעלים האנאקוזטיבים לאנארגטיבים מבוסס על ההבדלים התחביריים הניכרים ביניהם. חגית בורר ויוסף גרודזינסקי (Borer and Grodzinsky, 1986) הצביעו על שתי הבחנות תחביריות בין פעלים אנארגטיבים לאנאקוזטיבים בעברית. על פי ההבחנה הראשונה, רק פועל אנאקוזטיבי יופיע באופן טבעי בראש המשפט, בהקשר שבו המשפט כולו הוא אינפורמציה חדשה, למשל כתשובה לשאלה מה קרה.

10. שאלה: מה קרה?

א. האנייה טבעה / טבעה האנייה

ב. הלהקה רקדה / *רקדה הלהקה

4. הבניינים התיכונים

4.1 פעלים תיכונים הנגזרים משורשים בעלי שני ארגומנטים

4.1.1 פעלים תיכונים אנאקוזטבים

בשפות רבות ניתן למצוא זוגות של פעלים מנוגדים שיש ביניהם קשר צורני, כאשר האחד הוא בצורה פעילה (active) והשני בצורה תיכונה (middle). שני הפעלים מתארים את אותו אירוע, בהבדל יחיד: בעוד הפועל הפעיל מבחין בין ארגומנט פנימי (משתתף סביל, שהאירוע קורה לו) לבין הארגומנט החיצוני (משתתף פעיל), הפועל התיכון מתאר את אותו אירוע רק מן הפן של הארגומנט הפנימי. למשל, לפועל הפעיל הִדְגַּב (8) יש הן ארגומנט פנימי והן ארגומנט חיצוני. הפועל התיכון המתאים לו, נִהְדַּג, מתאר את אותו אירוע של הרג ואתו אופן השתתפות של הארגומנט הפנימי, אולם בשונה מהפועל הִדְגַּב, אין לפועל נִהְדַּג ארגומנט חיצוני, והוא אינו מייחס לכשעצמו את ההרג לאיש. דוגמאות נוספות לזוגות כאלה:

15. א. שבר/ נשבר, הרס/ נהרס, פתח/ נפתח, קשר/ נקשר, פתר/ נפתר, יצר/ נוצר
 ב. פירק/ התפרק, קימט/ התקמט, לכלך/ התלכלך, בישל/ התבשל, ריכך/ התרכך

מבין שני הפעלים בכל זוג ב-15), זה החסר את הארגומנט החיצוני הוא מסומן (באמצעות הבניינים התיכונים נפעל והתפעל) ואילו זה הכולל ארגומנט חיצוני אינו מסומן. הדבר נובע מכך ששורשים אלה מאפיינים אירועים אשר אינם ספונטניים ביסודם, אלא קורים בגלל פעולתו של ארגומנט חיצוני. אי לכך השתתפות הארגומנט החיצוני היא חלק מן המשמעות הבסיסית של הפועל ואין צורך לסמנה. מה שמסומן הוא דווקא אי-צירופו של הרכיב החיצוני והתרחשותו של האירוע באופן ספונטני, ללא ארגומנט חיצוני. השמטה זו היא תרומתו של הבניין התיכון:

תיכון גוזר פועל שהארגומנט היחיד שלו הוא הארגומנט של השורש:

16. א. דני נהרג

ב. נהרג $\langle x \rangle \approx$ הרג $\langle x \rangle$ + תיכון

ג. נהרג $\langle x \rangle =$ הריגת (x, e)

הפועל נִהְדַּגַּב ב-16) כולל, מלבד השורש, גם רכיב של בניין תיכון. לשורש הִדְגַּב יש ארגומנט אחד, כפי שכבר ראינו ב-8) לעיל, אך השפעתו של הבניין התיכון עליו היא באי-צירופו של הרכיב החיצוני והותרת ארגומנט אחד בלבד לפועל, הארגומנט הפנימי. כמו בצורה הפעילה, השורש הִדְגַּב מעניק תפקיד תמטי לארגומנט זה. כיוון שאין לפועל נִהְדַּג ארגומנט חיצוני, ישמש הארגומנט הפנימי שלו כנושא תחבירי.

כאמור, פעלים שיש להם ארגומנט חיצוני מאפיינים אירועים אשר אינם קורים בדרך כלל מעצמם, אלא באמצעותו של הארגומנט החיצוני. הבניין התיכון מאפיין את האירוע במנותק מן הארגומנט החיצוני, ובכך הוא מביא בחשבון את האפשרות כי האירוע אירע בכל זאת מעצמו. אולם יש

אירועים שעבורם אפשרות זו אינה באה בחשבון כלל. אלה הם אירועים אשר אינם יכולים להתרחש באופן ספונטני, ועל כן כוללים מעצם טבעם משתתף העושה את הפעולה, דהיינו פועל. השורש $\sqrt{\text{רצח}}$, למשל, מאפיין אירוע שאינו יכול להתרחש ללא רוצח, גם כאשר אין מזכירים אותו. אי לכך גם הצורה התיכונה נרצח תובן בהכרח כמתארת אירוע שיש בו רוצח. כפי שנראה בהמשך, הדבר דומה לפירושים של פעלים סבילים. על פי ההקבלה הזאת מתפרשת הצורה התיכונה נרצח באופן כעין-סביל (medio-passive). הפועל הכעין-סביל דומה לפועל הסביל בכך שבשניהם אין הארגומנט החיצוני של השורש מתפקד כנושא. אולם ישנו הבדל חשוב. הארגומנט הזה הוא בכל זאת ארגומנט של הפועל הסביל. אמנם אין הוא ממופה לתחביר (מסיבות הנובעות מיעקרון בורציו), אולם הוא מקבל תפקיד תמטי כחלק מסכימת הגזירה של הפועל הסביל, כפי שיידון להלן בסעיף 7. לעומת זאת, לפועל הכעין-סביל אין כלל ארגומנט כזה, וקיומו של המשתתף הפעיל באירוע מתבסס אך ורק על היסק ממשמעותם של שורשים מסוימים, אלה המאפיינים אירועים אשר מעצם טבעם יש להם משתתף פעיל שהוא פועל. פעלים תיכונים נוספים המתפרשים באופן כעין-סביל הם נלקח, נעקץ, נבגד, נאמר, נסלח, נחשב, נחשד, נכתב, נכלא, התקבל, התבשר, התגלה, התמנה, התבקש ועוד. לסיכום, חלק מן הפעלים התיכונים מתפרשים באופן כמו-סביל. צורנית, הם פעלים תיכונים גרידא, אולם אפיונו של האירוע על ידי השורש מאפשר להסיק סמנטית את קיומו של עושה הפעולה באירוע המתואר.

4.1.2 פעלים תיכונים אנארגטיבים

יש שורשים נוספים, למשל $\sqrt{\text{רשם}}$, המאפיינים גם הם אירוע שאינו יכול להתרחש באופן ספונטני. ואולם, בניגוד לשורשים שמהם נגזרות הצורות הכעין-סבילות, שורשים אלה מאפשרים לארגומנט הפנימי עצמו לקבל את תפקיד הפועל. במשפט דני $\text{נרשם לקורס דני מקבל}$, נוסף על התפקיד התמטי שהוא מקבל מן השורש במשפט $\text{רשמתני את דני לקורס}$, גם את תפקיד הפועל. האפיון ששורשים כאלה מאפיינים בו את האירוע מאפשר לייחס לארגומנט הפנימי השתתפות פעילה. אם רשמתי את דני לקורס, דני הוא בתפקיד הנרשם ואני עשיתי את הפעולה. אולם מעצם טיבו של תפקיד הנרשם באירוע של הרשמה נובע כי הנרשם אינו בהכרח תלוי בפעולתו של משתתף אחר, אלא יש לו יכולת לעשות את פעולת ההרשמה בעצמו. דוגמאות נוספות:

17. א. דחף/ נדחף, גרר/ נגרר, רתם/ נרתם, תלה/ נתלה, לחם/ נלחם, פגש/ נפגש
 ב. סרק/ הסתרק, צילם/ הצטלם, ניער/ התנער, בודד/ התבודד, סיכך/ הסתכך, פיטר/
 התפטר, סילק/ הסתלק, נישק/ התנשק

לשורשים כאלה מתאפשרת הצטרפות הרכיב החיצוני גם בצורתם התיכונה. כאשר משמיט הבניין התיכון מפעלים אלה את הארגומנט החיצוני, יקבל הארגומנט הפנימי במקומו את תפקיד הפועל. לארגומנט הפנימי יהיו, אם כן, שני תפקידים תמטיים. באירוע כזה יש למשתתף שני אופני השתתפות, ועל כן הוא מתאפיין באופן טבעי כפועל חוזר (רפלקסיבי) או הדדי (הדדיות אינה אלא רפלקסיביות החלה על משתתף קבוצתי). ואכן, ידוע כי הצורה התיכונה משמשת באופן שיטתי בשפות רבות לאפיון פעולה חוזרת.

על פי השיטה הנוכחית, המשמעות החוזרת של הבניינים התיכונים היא אפוא צפויה. אין זו משמעות נוספת, אלא אותה התרומה של השמטת ארגומנט שאינו פנימי. ההבדל הוא, כאמור, בשורש. השורשים של הפעלים ב-(17) מאפשרים לרכיב החיצוני להעניק לארגומנט הפנימי תפקיד תמטי נוסף:

18. א. רשמתי את דני / דני נרשם

ב. רשם \sqrt{x} = <x> הרשמת (x, e)

ג. רשם <y, x> \approx רשם \sqrt{x} + <y> v

ד. רשם <y, x> = הרשמת (x, e) & פועל (y, e)

ה. נרשם <x> \approx רשם \sqrt{x} + תיכון + <x> v

ו. נרשם <x> = הרשמת (x, e) & פועל (x, e)

הרכיב החיצוני ב-(18) מעניק את התפקיד התמטי שלו לארגומנט הפנימי x של הפועל, זאת נוסף על התפקיד שהשורש מעניק ל-x. מכאן שלארגומנט היחיד של פעלים תיכונים כאלה מוענקים שני תפקידים תמטיים שונים. אין זה סותר את 'העיקרון התמטי' כפי שניסחתי אותו לעיל, אם כי קיימות גם גרסאות אחרות, חזקות יותר, של עיקרון זה, הדורשות כי התפקיד התמטי המוענק לכל ארגומנט יהיה יחיד. לשיטתי, מה שמייחד פעלים חוזרים והדדיים היא בדיוק העובדה שיש להם ארגומנט בעל שני תפקידים תמטיים. לדעתי, פעלים אלה ניכרים בכך שהארגומנט שלהם, נוסף על כך שהוא משתתף באירוע בדרך שאותה קובע השורש, הוא גם עושה הפעולה. זאת, כאמור, כיוון ששורשים אלה מאפיינים אירועים שאופן השתתפות הארגומנט הפנימי בהם מעניק לו פוטנציאל אגנטיבי. פעולתו של עושה הפעולה היא לעתים מיוחדת כאשר הוא גם משתתף באירוע בתפקיד נוסף. המשפט דני הסתפר שונה מהמשפט דני סיפר את עצמו. כשדני מסתפר, סביר להניח שאין הוא עצמו גוזר שיער. אולם כאשר הוא מספר מישהו, כולל את עצמו, הוא מן הסתם גוזר שיער. השתתפותו של דני כפועל באירוע שבו הוא מסתפר מושפעת מתפקידו הנוסף כמי שמספרים אותו. מכאן שפעלים תיכונים, בניגוד לפעלים פעילים בצירוף כינויים חוזרים, אינם מתפרשים כזיהוי של שני משתתפים שונים, אלא כשני אופני השתתפות של אותו המשתתף.

הרכיב החיצוני ב-(18) מעניק אם כן את התפקיד התמטי שלו ל-x. הדבר הופך את x על פי הגדרה לארגומנט חיצוני. משום כך פעלים חוזרים והדדיים מתפקדים תחברית כפעלים אנארגטיבים, בעוד פעלים כמו נהרג ונכתב מתפקדים כאנאקוזטיבים (הבחנה שנעשתה במקביל על ידי מנדי סימונס [Simmons, 1996] וטניה רינהרט [Reinhart, 1996]).

הצטרפותו של הרכיב החיצוני לצורה התיכונה של הפועל מותנית בטיבו של השורש, אולם היא תלויה גם בטיבו של הארגומנט של אותו השורש. כאשר הארגומנט של השורש אינו מתאים להיות פועל, לא יצטרף לשורש הרכיב החיצוני. פעלים תיכונים הנגזרים משורשים כאלה יתפרשו על כן באופנים שונים, על פי טיבו של הארגומנט. במשפט דני נרשם הפועל הוא חוזר, ואילו במשפט ההערה נרשמה הפועל הוא כעין-סביל. במשפט הילד הסתדר הפועל הוא חוזר, ואילו במשפט השיער לא הסתדר לי הפועל הוא אנאקוזטיבי.

4.2 פעלים תיכוניים הנגזרים משורשים בעלי ארגומנט אחד

קיימים גם פעלים בעלי ארגומנט יחיד אשר השורש שלהם מעניק לארגומנט תפקיד תמטי, ועם זאת מצרפים אליהם את הרכיב החיצוני. במקרים אלה מקבל הארגומנט תפקיד תמטי גם מן הרכיב החיצוני. מדובר בפעלים כגון עמד, שכב, ישב, שכן, אחז, דלק, להט, זכר, רגז, רגש, כעס, רגע, שתק ועוד, אשר בִּת לויין ומלכה רפפורט (Levin and Rappaport, 1995) מכנות אותם פועלי מצב אגנטיביים. על פי הגדרתו כאן של הבניין התיכון, הוא יכול עקרונית גם להצטרף לשורשים כאלה ולהותיר את הארגומנט כארגומנט פנימי בלבד: עמד/נעמד, שכב/נשכב, ישב/התישב, שכן/השתכן, אחז/נאחז, דלק/נדלק, להט/התלהט, זכר/נזכר, רגז/התרגז, כעס/התכעס, רגע/נרגע, שתק/השתתק ועוד.

19. א. דני עמד/דני נעמד

ב. עמד \sqrt{x} = עמידת (x, e)

ג. עמד $\sqrt{x} \approx \sqrt{x} + v$

ד. עמד \sqrt{x} = עמידת (x, e) & פועל (x, e)

ה. נעמד $\sqrt{x} \approx \sqrt{x} + \text{תיכון}$

ו. נעמד \sqrt{x} = עמידת (x, e)

פועל אגנטיבי מאפיין את האירוע כנתון בשליטתו של הפועל. כאשר הפועל הוא משתתף יחיד, מתבטאת השליטה באירוע בשליטה במשכו של האירוע. מכאן שפועלי מצב אגנטיביים מאפיינים בדרך כלל אירוע מתמשך. צורתו התיכונית של פועל כזה מסירה מן המשתתף את תפקיד הפועל, מכאן שהמצב המתואר אינו בשליטתו, אלא קורה לו. מכך נובע הפירוש של הפועל התיכון כמאפיין אירוע של שינוי הקורה לארגומנט, ולא אירוע מתמשך. על פי השיטה הנוכחית, ההבדל האספקטואלי הזה בין הפעלים אינו ממד נוסף שאותו מקודדים הבניינים, כפי שמוצג הדבר בעבודתם של ערד ושלונסקי (בספר זה), אלא הוא נובע מן ההבדלים התמטיים בין הבניינים, שהם, לשיטתי, הממדים היחידים שאותם מקודדים הבניינים.

5. בנייני הגרימה

5.1 פועלי גרימה הנגזרים מפעלים עומדים

הראיתי לעיל כי לשורשים המאפיינים אירועים אשר אינם ספונטניים יש, נוסף על הארגומנט הפנימי אשר האירוע קורה לו, גם ארגומנט חיצוני שהוא מקור או פועל. הצורה התיכונית מסמנת את השמטתו של ארגומנט חיצוני זה. לעומתם, לשורשים המאפיינים אירועים ספונטניים יש ארגומנט פנימי בלבד, כמו למשל טבע (7) לעיל, ואין להם ארגומנט חיצוני. הצורה המסומנת במקרה זה היא דווקא זו המוסיפה לפועל ארגומנט: טבע/הטביע, יצא/הוציא, בא/הביא, נפל/הפיל, זז/הזיז, רתח/הרתח, קפא/הקפיא, גדל/הגדיל, קטן/הקטין. הוספתו של משתתף לאירוע מסומנת באמצעות בניין הפעיל.

תרומתו הסמנטית של בניין הפעיל היא בהוספת ארגומנט משלו לפועל. ארגומנט זה הוא ארגומנט חיצוני, ועל כן מוענק לו תפקידו התמטי על ידי הרכיב החיצוני v . הרכיב החיצוני המצטרף לבניין הפעיל מעניק לארגומנט החיצוני **אך ורק** את תפקיד המקור:

$$\text{הפעיל} + \langle z \rangle v = \text{מקור } (z, e)$$

20. א. מתקפת הטילים הטביעה את האנייה.

$$\text{ב. הטביע } \langle z, x \rangle \approx \sqrt{\text{טביע } \langle x \rangle + \text{הפעיל} + \langle z \rangle v}$$

$$\text{ג. הטביע } \langle z, x \rangle = \text{טביעת } (x, e) \text{ \& מקור } (z, e)$$

בניין הפעיל יכול להוסיף ארגומנט שתפקידו יהיה מקור גם לפועל שיש לו כבר פועל, כגון T . השיטה הנוכחית רואה בשני התפקידים התמטיים פועל ומקור תפקידים שונים. אי לכך יכול בניין הפעיל להוסיף ארגומנט שתפקידו מקור גם לפועל כמו T , שהוא אנארגטיבי, מבלי לסתור את העיקרון התמטי המבטיח לארגומנטים שונים תפקידים תמטיים שונים.

21. א. המוזיקה הרקידה את הלהקה.

$$\text{ב. הרקיד } \langle z, y \rangle \approx \sqrt{\langle y \rangle v + \langle z \rangle v + \text{הפעיל}}$$

$$\text{ג. הרקיד } \langle z, y \rangle = \text{ריקוד } (e) \text{ \& פועל } (y, e) \text{ \& מקור } (z, e)$$

על פי הגדרה יש לפועל הרקיד שני ארגומנטים חיצוניים, כיוון שיש לו שני מופעים של הרכיב החיצוני v . נחוץ, אם כן, כלל שיקבע איזה משני הארגומנטים החיצוניים ישמש כנושא הפועל. על פי העיקרון שניסח אדווין ויליאמס (Williams, 1981), תכונות המילה הנגזרת נקבעות על ידי המוספיות הגוזרות אותה, במקרה זה הבניין. כך הופך הארגומנט החיצוני של הבניין, ולא זה של השורש, לנושא הפועל.

5.2 פועלי גרימה הנגזרים מפעלים יוצאים

הארגומנט שאותו מוסיף בניין הפעיל ישמש תמיד כנושא הפועל, ואילו הארגומנט של הפועל המקורי ישמש כמושא ישיר. הדבר נכון הן לגבי פועל בעל ארגומנט פנימי והן לגבי פועל בעל ארגומנט חיצוני. מכאן שאם יש לפועל המקורי גם ארגומנט פנימי וגם ארגומנט חיצוני, יהיו לפועל בהפעיל שני מועמדים לתפקיד תחבירי של מושא ישיר. ואולם, לכל פועל בעברית יכול להיות מושא ישיר אחד לכל היותר. למשל, במשפט דני שאל מ'שהו שאלה, הנראה כאילו יש לו שני מושאים ישירים, רק המושא הראשון הוא אכן מושא ישיר, כיוון שרק הוא יכול להחליף את הנושא: מ'שהו נשאל שאלה/ *שאלה נשאלה מ'שהו. ואמנם, לא ניתן לגזור פועלי גרימה ממרבית הפעלים שיש להם שני ארגומנטים.

ואולם, יש בעברית פעלים יוצאים בבניין קל שמהם ניתן לגזור פועלי גרימה. פיטר קול (Cole,

1976) מצא כי הם מתחלקים לשלוש קבוצות על פי אופן היקבעות המושא הישיר של הפועל בהפעיל:

	פועל יוצא	פועל יוצא	
.א.	הספיג	ספג	
	הרווה	רווה	
	האכיל	אכל	
	השקה	שתה	
	הטעים	טעם	
	הגמיע	גמע	
	היניק	ינק	
	הנשים	נשם	
	התרים	תרם	
.ב.	השניא	שנא	
	המאיס	מאס	
	האהיב	אהב	
	הזכיר	זכר	
	הראה	ראה	
	הכאיב	כאב	
	השמיע	שמע	
	הכליל	כלל	
	הכתיב	כתב	
	הקריא	קרא	
	השיא	נשא	
	הקנה	קנה	
	הנחיל	נחל	
	החטיף	חטף	
.ג.	הלביש	לבש	
	העטה	עטה	
	הפשיט	פשט	
	הטעין	טען	
	העמיס	עמס	
	החדיר	חדר	

בקבוצה א הנושא של הפועל הקל הופך למושא ישיר של הפועל בהפעיל ואילו המושא שלו הופך למושא עקיף, כמודגם ב-(23א). בקבוצה ב המיפוי הוא הפוך, דהיינו הנושא הופך למושא עקיף והמושא הישיר נותר על כנו, כמודגם ב-(23ב). בקבוצה ג שתי האפשרויות קבילות, כמודגם ב-(23ג), ועל כן ניתן לראות בה תת-קבוצה של כל אחת משתי הקבוצות א ו-ב, ולא קבוצה נפרדת.

23. א. הריפוד ספג מים/ הילד הספיג את הריפוד (ב)מים

ב. התלמיד שוא את המקצוע/ הספר השניא על התלמיד את המקצוע
ג. הילד לבש בגד חדש/ האם הלבשה את הילד (ב)בגד חדש / האם הלבשה לילד בגד חדש

בשיטה הנוכחית ניתן להסביר את שתי אפשרויות המיפוי. נקודת המפתח היא שהפעלים הקלים ב-(22) הם אמנם פעלים יוצאים, אולם אין לאף אחד מהם ארגומנט חיצוני. שני הארגומנטים של הפועל הקל ב-(22) מקבלים תפקיד תמטי מן השורש. אחד מהם מקבל תפקיד ייחודי לשורש, כמו כל ארגומנט פנימי שהכרנו עד עתה, ונמשיך לכנותו הארגומנט הפנימי. כמו כל ארגומנט פנימי, הוא יקבל את תפקיד המושא הישיר של הפועל בהפעיל. הארגומנט השני (שייקרא להלן ארגומנט עקיף) מקבל מן השורש תפקיד תמטי קבוע. תפקידים קבועים אלה הם תפקידים המוענקים גם על ידי מילות יחס. כידוע, מילות יחס דומות סמנטית לפעלים בכך שגם הן קובעות אופני השתתפות של הארגומנט באירוע. הארגומנט העקיף של השורש יקבל, אם כן, את תפקיד המושא העקיף של הפועל בהפעיל באמצעות אותן מילות יחס. מילות היחס ב- ועל, המסמנות את המושא העקיף של הפועל ב-(23א) ו-(23ב), מופיעות גם עם הבינוני הפועל:

24. א. הריפוד ספוג (ב)מים
ב. המקצוע שוא על התלמיד

מכאן שאין מילות היחס המופיעות ב-(23) נקבעות על ידי בניין הפועל, אלא הן תכונות של השורש. רק כאשר השורש מעניק לארגומנט העקיף שלו תפקיד תמטי המוענק גם על ידי מילת יחס, תתאפשר הופעתו של הארגומנט כמושא עקיף של פועל הגרימה (ושל הבינוני הפועל). זהו, כאמור, תנאי הכרחי לגזירת פועל גרימה מפעלים קלים יוצאים, כיוון שלא ייתכנו בעברית שני מושאים ישירים. השורשים המופיעים בקבוצה א ב-(22) מעניקים לארגומנט העקיף שלהם תפקיד תמטי באמצעות מילת היחס ב-, כמודגם ב-(23א) ו-(24א). זהו תפקיד תמטי שעליו הצביע לראשונה דייוויד פזצקי (1995 Pesetsky), והוא מכונה חומר (subject matter). שורשים אלה מאפיינים אירועים (אכילה, שתייה, נשימה ועוד) שבהם מתמלא משתתף אחד (הארגומנט הפנימי) על ידי המשתתף השני (החומר). השורשים המופיעים בקבוצה ב ב-(22) מעניקים לארגומנט העקיף שלהם תפקיד תמטי של מקום (location), כמודגם ב-(23ב) ו-(24ב), ובהשאלה זהו התפקיד התמטי של הexperienter, מתוך ראיית החווה כמשמש בית קיבול לרגשות, כפי שהראה עידן לנדו (Landau, 2002). זהו התפקיד התמטי המוענק גם על ידי מילות היחס על, ל- ועוד. עוד על התפקידים התמטיים המוענקים על ידי מילות היחס ניתן לקרוא במאמרה של אירנה בוטוויניק-רותם בספר זה. הארגומנט העקיף של השורש בפועלי קבוצה א, המקבל תפקיד תמטי קבוע של חומר, משמש כמושא ישיר של הפועל הקל, ואילו הארגומנט הפנימי שלו הוא המשמש כנושא הפועל. ניתן להיווכח כי נושא הפועל הקל אמנם אינו פועל כי אם ארגומנט פנימי. הוא מתפקד בדומה לנושא של פעלים אנאקוזטיבים בכך שהוא הנושא של הבינוני הפועל הנגזר מן הפועל, כמו ב-(24א): ספוג, שתוי (ואף אכיל בעגות מסוימות), לבוש, טעון, עמוס, חדור. מילת היחס ב- המופיעה עם הפועלים בקבוצה א היא

בעצם סימן יחסה גרידא של מושא עקיף (בדומה לאת, סימן היחסה של המושא הישיר), ואינה מתפרשת סמנטית כמילת יחס, דהיינו אין היא עצמה מעניקה תפקיד תמטי. תעיד על כך העובדה שניתן להשמיטה כאשר היא מופיעה ב-(א23) ו-(א24). היא מופיעה במשפטים אלה כדי לסמן את הארגומנט העקיף ביחסת מושא עקיף. במשפטים שבהם משמש הארגומנט כמושא ישיר, כמו במשפט הרי"ט 19 פ"ג ז"ס ב-(א25), לא תופיע, כמובן, יחסת מושא עקיף. כיוון שמילת היחס ב- אינה אלא סימן יחסה, אין לה ייצוג סמנטי בסכמת הגזירה, גם כאשר היא מופיע עם פועל הגרימה:

25. א. הריפוד ספג (*ב)מים / הדליפה מהגג הספיגה את הריפוד (ב)מים

$$\text{ב. ספג } \langle x, u \rangle \approx \sqrt{\text{ספג}} \langle x, u \rangle$$

$$\text{ג. ספג } \langle x, u \rangle = \text{ספיגת } (x, e) \text{ \& חומר } (u, e)$$

$$\text{ד. הספיג } \langle z, x, u \rangle \approx \sqrt{\text{ספג}} \langle x, u \rangle + \text{הפעיל } \langle z \rangle v$$

$$\text{ה. הספיג } \langle z, x, u \rangle = \text{ספיגת } (x, e) \text{ \& חומר } (u, e) \text{ \& מקור } (z, e)$$

בפועלי קבוצה ב הארגומנט העקיף של השורש מקבל תפקיד תמטי של מקום (ובהשאלה חווה). ארגומנט זה מתפקד כנושא הפועל הקל. גם כאן מופיעה מילת היחס רק כאשר אין אפשרות להעניק לארגומנט העקיף יחסה תחבירית, במקרה זה יחסת הנושא, כמו ב-(א23) ו-(א24). אולם אין היא מופיעה במשפט התלמיד שנא את המקצוע ב-(א26), כיוון ששם מוענקת לארגומנט העקיף יחסת הנושא. זו אכן מילת יחס ולא סימן יחסה גרידא, בניגוד לאת ו-, כיוון שלא ניתן להשמיטה כאשר הארגומנט העקיף אינו נושא, בניגוד לסימן היחסה ב- שראינו לעיל.

26. א. (*על) התלמיד שנא את המקצוע/ הספר שניא על התלמיד את המקצוע

$$\text{ב. שנא } \langle u, x \rangle \approx \sqrt{\text{שנא}} \langle u, x \rangle$$

$$\text{ג. שנא } \langle u, x \rangle = \text{שנאת } (x, e) \text{ \& מקום } (u, e)$$

$$\text{ד. על } \langle u \rangle = \text{מקום } (u, e)$$

$$\text{ה. השניא } \langle z, u, x \rangle \approx \sqrt{\text{שנא}} \langle u, x \rangle + \text{על } \langle u \rangle + \text{הפעיל } \langle z \rangle v$$

$$\text{ו. השניא } \langle z, u, x \rangle + \text{על } \langle u \rangle = \text{שנאת } (x, e) \text{ \& מקום } (u, e) \text{ \& מקור } (z, e)$$

5.3 פועלי גרימה הנגזרים מפעלים שיש להם ארגומנט מקור

בכל הדוגמאות שראינו עד עכשיו, ארגומנט המקור של ההפעיל היה ארגומנט חדש שלא היה ארגומנט של הפועל הקל. ואולם, לעתים יש לפועל הקל ארגומנט עקיף אשר לו עצמו יש תפקיד תמטי של מקור (תפקיד המוענק גם על ידי מילת היחס נ-). במקרה כזה הארגומנט העקיף הופך לנושא הפועל בהפעיל ולא מתווסף ארגומנט מקור חדש. הדבר נובע מ'העיקרון התמטי', אשר על פיו לא ייתכנו שני ארגומנטים שונים בעלי אותו תפקיד תמטי. פועלי גרימה כאלה הם הפכיים לפעלים הקלים המתאימים, ואכן השפעתו של הבניין מתמצה כאן בהיפוך סדר הארגומנטים כפי שהם מופיעים בסוגריים המחוודים.

הפכים		.27
הפעיל	קל	
הפחיד	פחד	.א.
הדאיג	דאג	
הכעיס	כעס	
התמיה	תמה	
הדיף	נדף	.ב.
הזיל	נזל	
השיר	נשר	
הטיפף	נטף	
הוריש	ירש	
השכיר	שכר	
השאל	שאל	

28. א. איש העסקים פחד מהמיתון / התחזית הכלכלית הפחידה את איש העסקים (*מהמיתון)

ב. פחד $\langle x, z \rangle +$ מ- $\langle z \rangle =$ פחד $\langle x, e \rangle$ & מקור $\langle z, e \rangle$

ג. הפחיד $\langle z, x \rangle \approx$ פחד $\sqrt{\langle x, z \rangle} +$ הפעיל $\langle z \rangle v +$

ד. הפחיד $\langle z, x \rangle =$ פחד $\langle x, e \rangle$ & מקור $\langle z, e \rangle$

29. א. ריח רע נדף מהכלב / הפרווה הדיפה ריח רע (*מהכלב)

ב. נדף $\langle x, z \rangle +$ מ- $\langle z \rangle =$ נדיפת $\langle x, e \rangle$ & מקור $\langle z, e \rangle$

ג. הדיף $\langle z, x \rangle \approx$ נדפף $\sqrt{\langle x, z \rangle} +$ הפעיל $\langle z \rangle v +$

ד. הדיף $\langle z, x \rangle =$ נדיפת $\langle x, e \rangle$ & מקור $\langle z, e \rangle$

העובדה כי לא ניתן להוסיף מהמיתון ומהכלב כאשר הפועל הוא בבניין הפעיל (כפי שמציינת הכוכבית) מראה כי לא ניתן להוסיף מקור על המקור התחזית הכלכלית או הפרווה. דוגמאות אלה מאששות את השיטה הנוכחית, שכן אינני רואה בפועל גרימה הרכבה של שני פעלים (פועל קל ופועל גרימה נוסף) המתארים אירועים שונים, כפי שמקובל בספרות על אודות מושג הגרימה (למשל Parsons, 1990); (Pustejovsky, 1995). לשיטתי אין פועל הגרימה מיזוג של שני פעלים שונים, אלא גזירה של פועל יחיד באמצעות הבניין. מן העיקרון התמטי נובע כי לא ייתכנו שני ארגומנטים שונים בעלי תפקיד תמטי של מקור. ולכן, כאשר יש לשורש עצמו ארגומנט שתפקידו התמטי הוא מקור, בניין הפעיל אינו יכול לאפיין ארגומנט נוסף ככזה. במקרה זה חייב ארגומנט המקור של השורש להזדהות עם זה של הפעיל.

5.4 פועלי גרימה הנגזרים משמות

יש שורשים שאינם גוזרים פעלים בבניין קל, אלא לכל היותר שמות בלבד. שורשים אלה גוזרים פועלי הפעיל כגון אלה שראינו ב-(33) לעיל, ושנחזור עליהם להלן ב-(30):

30. הזיע, השתין, הקיא, השפריץ, האיר, הבריק, הרעיש, הרעים, הרקיב

גם כאן תורם בניין הפעיל ארגומנט בתפקיד תמטי של מקור למשמעות שנקבעה על ידי השורש. יש פעלים כאלה שהם עומדים אף על פי שהם בבניין הפעיל, כי השורשים שלהם חסרי ארגומנטים:

31. א. יזע \sqrt{e} < > = זיעה (e)

ב. הזיע < z > \approx יזע \sqrt{z} < > + הפעיל + < z > v

ג. הזיע < z > = זיעה (e) & מקור (z, e)

אינטואיטיבית, המזיע הוא מקור הזיעה. באופן דומה ניתן אולי לנתח את פועלי הדיבור בהפעיל כפעלים המעניקים לדובר את התפקיד התמטי של מקור הדיבור: הכריז, הכחיש, הזים, הצינע, הפציר, השמיץ, המליץ, הפליט, הפטיר, העיר ועוד.

5.5 פועלי גרימה שהם פועלי שינוי מצב עומדים

נעבור עתה לדוגמאות מיוחדות נוספות בבניין הפעיל, שהצגנו לעיל ב-(33), וגם עליהן נחזור כאן:

32. הפשיר, התחיל, השכיל, האדים, הזקין, השמין, הבשיל, הקשח, החכים, הבריא, האט ...

פעלים אלה מתפרשים לא רק כפעלים יוצאים אלא גם כפעלים עומדים. פעלים עומדים אלה אינם פעלים תיכוניים, כיוון שהם זהים בצורתם לפעלים היוצאים, ואילו תיכוניים מתאפיינים בצורה מובחנת משלהם. אנו נניח כי לשורשי הפעלים ב-(32) יש ארגומנט, בניגוד לאלה ב-(30), ולכן הפעיל שלהם הוא בבסיסו פועל עומד, כמו במשפט הראשון שב-(33א). הפועל היוצא נגזר מן הפועל העומד באמצעות תוספת v בלבד:

33. א. הקרחון הפשיר / החום הפשיר את הקרחון

ב. פשר \sqrt{x} < x > = הפשרת (x, e)

ג. הפשיר < x > \approx פשר \sqrt{x} < x > + הפעיל

ד. הפשיר < x > = הפשרת (x, e)

ה. הפשיר < z, x > \approx פשר \sqrt{x} < x > + הפעיל + < z > v

ו. הפשיר < z, x > = הפשרת (x, e) & מקור (z, e)

לפועלי גרימה עומדים אין פירוש חוזר. הדבר נובע מכך שאין הם פעלים תיכוניים. אילו היה מדובר בפעלים תיכוניים, ניתן היה לצפות לפירוש חוזר או הדדי גם לפועלי גרימה עומדים, בדומה לפעלים התיכוניים שראינו בסעיף 4.1.2. היינו מצפים למצוא פועל שצורתו כמו הפשיר, אולם מתפרש באופן

חוזר או הדדי. למשל, אילו היה הפשיד פועל כזה, כאשר היינו אומרים 'הקרחונים הפשירו' היינו מתכוונים לכך שהקרחונים הפשירו את עצמם או זה את זה. למיטב ידיעתי, שום פועל עומד בהפעיל אינו מתפרש כך. השיטה הנוכחית יכולה להסביר את חסרונו של פועל כזה: ההפעיל העומד אינו נגזר מן ההפעיל היוצא, אלא ישירות מן השורש. ההפעיל עצמו אינו מעניק תפקיד תמטי, ומכאן שהארגומנט של השורש לא יקבל תפקיד תמטי נוסף מן ההפעיל. אי לכך לא יהיו לארגומנט שני תפקידים תמטיים שונים, ומכאן שלא יהיה לפועל פירוש חוזר.

5.6 פועלי גרימה הנגזרים מפעלים חוזרים

ראינו בסעיף 5.2 כי לא ניתן לגזור פועל גרימה מפועל שיש לו גם ארגומנט פנימי וגם ארגומנט חיצוני, כיוון שאז יהיו לפועל הגרימה שני מושאים ישירים, דבר שאינו אפשרי בעברית. המערכת כפי שאני מציגה אותה כוללת פתרון מסוים לבעיה זו: נגזור משורש כזה קודם כל פועל תיכון. הפועל שיתקבל יהיה בעל ארגומנט פנימי בלבד. כעת נוכל להמשיך ולגזור ממנו פועל גרימה, שיהיה לו מושא ישיר אחד בלבד. נדגים זאת באמצעות השורש פגש $\sqrt{}$, ממנו ניתן לגזור את הפעלים פגש/ נפגש/ הפגיש:

34. א. המורה פגשה את הילדים

ב. פגש \sqrt{x} = פגישת (x, e)

ג. פגש <x, y> \approx פגש \sqrt{x} + <y> v

ד. פגש <x, y> = פגישת (x, e) & פועל (y, e)

35. א. הילדים נפגשו

ב. נפגש <x> \approx פגש \sqrt{x} + תיכון + <x> v

ג. נפגש <x> = פגישת (x, e) & פועל (x, e)

36. א. העניין המשותף בבולים הפגיש את הילדים

ב. הפגיש <z, x> \approx פגש \sqrt{x} + תיכון + <x> v + הפעיל + <z> v

ג. הפגיש <z, x> = פגישת (x, e) & פועל (x, e) & מקור (z, e)

השורש פגש $\sqrt{}$ מעניק תפקיד תמטי של מי שפוגשים בו, וכמו כן הוא מצרף אליו את הרכיב החיצוני. בדוגמה (34), המורה עושה את הפעולה של פגישה בילדים. בדוגמה (35) מתקבל פירוש חוזר (הדדי במקרה זה). בדוגמה (36) מוסיף בניין הפעיל ארגומנט נוסף בתפקיד של מקור. הפועל התיכון ב-(35) הוא פועל חוזר, דבר המבטיח הבדל משמעותי בין הפועל הקל לפועל הגרימה. אולם כאשר התיכון הוא פועל אנאקוזטיבי החסר את הרכיב החיצוני, כמו בדוגמאות עלב/ נעלב/ העליב, קצב/ נקצב/ הקציב, כל שאנו משיגים בסדרת הגזירות הזו הוא החלפת תפקיד הפועל בתפקיד המקור, ללא כל שינוי יחסי בעמדותיהם התחביריות של הארגומנטים השונים. כתוצאה מכך פועל הגרימה כמעט זהה במשמעותו לפועל הקל, דבר המעקר את הניגוד ביניהם.

6. הבניינים הכבדים

6.1 משמעות בניין פיעל

כדי לעמוד על תרומתו הסמנטית של בניין פיעל, נשווה בין הפעלים הנגזרים מאותם השורשים בכל הבניינים הפעילים. נתחיל בפעלים שהם אנארגטיביים בבניין הקל. נגלה כי ללא יוצא מן הכלל, הפיעל גם הוא פועל אנארגטיבי, לעומת ההפעיל המקביל שהוא פועל יוצא:

פועל קל פועל בפיעל	פועל בהפעיל	פועל בהפעיל
אנארגטיבי	אנארגטיבי	יוצא
רקד	ריקד	הרקיד
קפץ	קיפץ	הקפיץ
עף	עופף	העיף
הלך	הילך	הוליד
שט	שיט	השיט
נשב	נישב	השיב
חזר	חיזר	החזיר
פקד	פיקד	הפקיד
צחק	צחקק	הצחיק

בניגוד להפעיל, פועלי הפיעל ב-(37) אינם מוסיפים ארגומנט לפועל. נראה כי גם לפועל קל יוצא אין הפיעל מוסיף ארגומנט. בכל הזוגות הבאים יש אותו מספר ארגומנטים לפועל הקל ולפועל בפיעל:
 שבר/ שיבר, יצר/ ייצר, פטר/ פטר, שמר/ שימר, סרק/ סירק, קשר/ קישר, קבע/ קיבע, קצץ/ קיצץ, שלח/ שילח, ספח/ סיפח, חזה/ חיזה, צפה/ ציפה, סקר/ סיקר, חבל/ חיבל, פגע/ פיגע, נגח/ ניגח, יעץ/ ייעץ, עבד/ עיבד, בכה/ ביכה ועוד.

ואולם, אם נתבונן בפעלים קלים שהם אנאקוזטיביים, נגלה כי במקרים אלה מוסיפים הפעלים בניין פיעל ארגומנט חדש. כאן הפועל בפיעל הוא יוצא, כמו הפועל המקביל בהפעיל:

פועל קל	פועל בפיעל	פועל בהפעיל
אנאקוזטיבי	יוצא	יוצא
טבע	טיבע	הטביע
שקע	שיקע	השקיע
יצא	ייצא	הוציא
גדל	גידל	הגדיל
פחת	פיחת	הפחית
בא	ייבא	הביא
תאם	תיאם	התאים
פנה	פינה	הפנה
בשל	בישל	הבשיל

המצב הוא אפוא מורכב. כאשר יש לשורש ארגומנט חיצוני, בניין פיעל אינו מוסיף לו ארגומנט. כאשר אין לשורש ארגומנט חיצוני – בניין פיעל מוסיף לו ארגומנט חיצוני. אולם אין הדבר מצביע על כך שמשמעות בניין פיעל משתנה ממקרה למקרה. נוכל לאחד את כל המקרים אם נניח כי בניין פיעל עצמו אינו רכיב משמעות המצטרף לפועל אלא לשורש. תפקידו הסמנטי הוא להצריך את הצטרפותו של רכיב חיצוני, גם אם השורש עצמו אינו מצריך זאת, וכן לקבוע כי הרכיב החיצוני יעניק **אך ורק** את תפקיד הפועל. נובע מכך כי הפיעל אינו מוסיף בהכרח ארגומנט חדש (בניגוד להפעיל). מהי, אם כן, תרומתו הסמנטית? הפיעל מאפיין את האירוע כאירוע אינטנסיבי, דהיינו אירוע שמופעל בו כוח. נוסף על כך, כאמור, מצריך הפיעל הצטרפות של רכיב חיצוני המעניק תפקיד תמטי של פועל לארגומנט החיצוני:

פיעל = אינטנסיבי (e)

פיעל מצריך הצטרפות v

פיעל + $\langle y \rangle v =$ פועל (y, e)

אופן השתתפותו של הפועל באירוע מתחדד כתוצאה מהאפיון הנוסף של האירוע כאירוע אינטנסיבי. פועל באירוע אינטנסיבי מתאפיין בכך שהוא שולט בכוח משל עצמו, באמצעותו הוא מבצע את פעולתו. כזכור, פועל טיפוסי הוא יצור חי, אולם ייתכנו גם פועלים שהם איתני טבע או מכשירים, שגם להם ניתן לייחס כוח. מצד שני, לא ייתכנו פועלים שפעילותם מסתכמת בכך שהם גורמים להתרחשותו של האירוע. מכאן הניגודים בדוגמאות (39)--(46) להלן. ב-(39א) למשל, יש לנושא תפקיד תמטי של מקור. כזכור, זהו תפקיד המאפשר הן לילדים והן לטלטולים בארגז למלא אותו. לעומת זאת, ב-(39ב) הפועל הוא בבניין פיעל, ועל כן לנושא שלו יש תפקיד של פועל. תפקיד זה יכולים למלא הילדים, אך לא הטלטולים בארגז. זאת כיוון שהילדים שולטים בכוחות משל עצמם המאפשרים להם לבצע פעולה, ואילו הטלטולים בארגז הם אמנם אירוע הגורם לשבירת הכוסות, אך הם אינם אלמנט המפעיל כוח שבשליטתו. זוגות המשפטים ב-(40)--(46) מדגימים את אותה התופעה.

39. א. הילדים/הטלטולים בארגז שברו את הכוסות

ב. הילדים*/הטלטולים בארגז שיברו את הכוסות

40. א. המנהל/מצבו הבריאותי פטר את דני מהעבודה

ב. המנהל*/מצבו הבריאותי פיטר את דני מהעבודה

41. א. הילדים/ המחירים קפצו

ב. הילדים*/המחירים קיפצו

42. א. התעשייה הביטחוניית/השנאה יצרה גדר בין העמים

ב. התעשייה הביטחוניית*/השנאה ייצרה גדר בין העמים

43. א. המחבל/השרב פגע בחממות

ב. המחבל*/השרב פיגע בחממות

44. א. בעלת הבית/ האבטלה הפנתה את הדיירים ללשכת העבודה

ב. בעלת הבית*/ האבטלה פינתה את הדיירים מהדירה

45. א. האגרונומית/ איכות הקרקע הגדילה את היבול

ב. האגרונומית/ * איכות הקרקע גידלה את היבול

46. א. מדינות עניות/ משכורות נמוכות הוציאו פועלים להפגנות

ב. מדינות עניות/ * משכורות נמוכות ייצאו פועלים לארצות עשירות

יש לשוב ולהדגיש כי ההבדלים בין הקבילות של זוגות המשפטים ב-(39)--(46) אינם נגרמים על ידי הניגוד חי/דומם, כי אם על ידי מידת התאמתו של הארגומנט החיצוני לאירוע אינטנסיבי. למשל, בשתי הדוגמאות ב-(47) הארגומנט החיצוני הוא חי, ולמרות זאת יש הבדל משמעות בין א ל-ב בכך שהארגומנט החיצוני של ב מתפרש כפועל, ואילו זה של א הוא מקור, דהיינו ארגומנט חיצוני שאינו בהכרח מפעיל כוח וייתכן כי כלל אין לו שליטה באירוע, אלא אחריות כללית ביותר:

47. א. רינה שברה את היד

ב. רינה שיברה את היד

ולחפך, בשתי הדוגמאות ב-(48) הארגומנט החיצוני הוא דומם, ולמרות זאת יש הבדל משמעות בין א ל-ב. הארגומנט החיצוני של ב מתפרש בהכרח כמשתתף פעיל בתהליך היווצרות הנוגדנים, ואילו זה של א יכול להתפרש גם כסיבה גרידא:

48. א. החלבון יצר בגוף נוגדנים

ב. החלבון ייצר בגוף נוגדנים

כאמור, בניין פועל מאפיין את האירוע כאינטנסיבי, מצריך רכיב חיצוני, ומצריך תפקיד של פועל לארגומנט החיצוני:

49. א. טיבע $\langle y, x \rangle \approx$ טבע $\sqrt{x} +$ פיעל $+ \langle y \rangle v$

ב. טיבע $\langle y, x \rangle =$ טביעת (x, e) & אינטנסיבי (e) & פועל (y, e)

50. א. ריקד $\langle y \rangle \approx$ רקד $\sqrt{\langle y \rangle} +$ פיעל $+ \langle y \rangle v$

ב. ריקד $\langle y \rangle =$ ריקוד (e) & אינטנסיבי (e) & פועל (y, e)

51. א. שיבר $\langle y, x \rangle \approx$ שבר $\sqrt{x} +$ פיעל $+ \langle y \rangle v$

ב. שיבר $\langle y, x \rangle =$ שבירת (x, e) & אינטנסיבי (e) & פועל (y, e)

ניווכח כעת בהבדל שבין פועלי גרימה לפעלים כבדים, אפילו במקרים בהם בשני הבניינים מתווסף לפועל ארגומנט. נתבונן בזוג המשפטים ב-(52) להלן:

52. א. הטיל הטביע את האנייה

ב. הטיל טיבע את האנייה

מה הבדל בין (52א) ל-(52ב)? התשובה היא בהבדל שבין שני התפקידים התמטיים השונים של מקור ופועל. מקור הוא יחס סיבתי, ובתור שכזה הוא יכול לקשור בין מציאותיות שונות, חלקן ראליות וחלקן דמיוניות (תכונה אותה מכנים הפילוסופים אינטנציונליות), ואילו עשיית פעולה מתקיימת רק בתוך אותה מציאות בה שרוי הפועל (תכונה המכונה אקסטנציונליות). נוכל לעמוד על ההבדל הזה מתוך הסיפור הבא. נניח כי בחלומי ראיתי אנייה טובעת. לאחר טיפול פסיכולוגי ארוך מתברר לי כי החלום הוא תולדה של כעסי כלפיך. במקרה כזה נראה לי כי נכון יהיה לומר (53א) אך לא (53ב):

53. א. אההא! אז זה אתה שהטבעת את האנייה!

ב. אההא! אז זה אתה שטיבעת את האנייה!

אם אתה הסיבה לטביעת האנייה בחלום, אפשר לראות בך מקור הטביעה, אף על פי שכלל לא הופעת בחלום. אולם אי-אפשר לראות בך את מבצע הפעולה של טיבוע האנייה מבלי שאתה עצמך תופיע בחלומי.

נביא דוגמה נוספת להבדלים דקים שכאלה בין בנייני הגרימה לבניינים הכבדים. בדוגמה זו נשתמש בצורות התיכון של בניינים אלה:

54. א. אתה מאדים

ב. אתה מתאדם

נראה לי כי שוב ניכר ההבדל בין האינטנציונליות של הגרימה לבין האקסטנציונליות של הפעולה. נניח שיש ברשותי משקפיים שעדשותיהם אדומות, ובכל פעם שאני מתבוננת בך דרכם אתה נראה לי אדום. נדמה לי כי במקרה כזה נכון יהיה לומר (54א) ולא (54ב). (54ב), כמדומני, שמור למקרים שבהם אתה משנה את צבעך באמת, ולא רק במציאות הלא ראלית שאני רואה דרך משקפיי.

6.2 פעלים תיכוניים כבדים

מעבר לתוספת הבניין הכבד, אין הבדל בין הבניינים התיכוניים הקלים והכבדים. אי לכך כל מה שנאמר לגבי הבניינים התיכוניים הקלים בסעיף 4 תקף גם עבור הבניינים התיכוניים הכבדים. גם כאן קיימות שתי האופציות (התלויות בשורש), והן נבדלות במידת יכולתו של הרכיב החיצוני להעניק תפקיד תמטי נוסף לארגומנט הפנימי. בהתאם לכך מתקבלים פעלים אנאקוזטיביים ב-(55) ו-(56), מהם (56) הוא כעין-סביל, ואילו ב-(57) מתקבל פועל חוזר, שהוא אנארגטיבי:

55. א. פרק \sqrt{x} = פירוק (x, e)

ב. התפרק $\langle x \rangle \approx \sqrt{x}$ + פיעל + תיכון

ג. התפרק $\langle x \rangle$ = פירוק (x, e) & אינטנסיבי (e)

56. א. פענח \sqrt{x} = פענוח (x, e)

ב. התפענח $\langle x \rangle \approx \sqrt{\langle x^2 \rangle} + \langle x \rangle$ פיעל + תיכון

ג. התפענח $\langle x \rangle = \langle x, e \rangle$ פינוח & אינטנסיבי (e)

57. א. סרק $\langle x \rangle = \langle x, e \rangle$ סירוק

ב. הסתרק $\langle x \rangle \approx \sqrt{\langle x^2 \rangle} + \langle x \rangle$ פיעל + תיכון + $\nu \langle x \rangle$

ג. הסתרק $\langle x \rangle = \langle x, e \rangle$ סירוק & אינטנסיבי (e) & פועל (x, e)

7. הבניינים הסבילים

הפעלים בכל הבניינים שראינו עד כה הם הרכבים שונים ובלתי תלויים זה בזה של הרכבים הפועליים שהכרנו: שורש, רכיב חיצוני, תיכון, פיעל, הפעיל. קיומו של הרכב אחד אינו מבטיח קיומו של הרכב אחר. למשל, ייתכן שורש שמצטרף אליו פיעל+תיכון אך לא הבניין פיעל בפני עצמו: השתרע/ *שירע, השתחל/ *שיחל, התמכר/ *מיכר. הרכיב שנכיר עכשיו, הסביל, שנשמנו π , מצטרף רק להרכבים הקיימים כבר כפעלים פעילים ויוצאים בשפה. זאת כיוון שהסביל אינו גוזר פעלים משורשיהם, אלא מפעלים אחרים. הרכיב הסביל, כמו הרכיב החיצוני, מוסיף ארגומנט חדש. התפקיד התמטי שהוא מעניק לארגומנט זה הוא תפקיד הפועל:

$$\langle y \rangle \pi = \langle y, e \rangle$$

בניגוד לרכיב החיצוני, אין הרכיב הסביל מצריך יחסה אקוזטיבית. על פי 'עקרון בורציו' הדבר מונע מהארגומנט שהוא מעניק לו תפקיד תמטי לתפוס את העמדה התחבירית של נושא הפועל. מבחינה תחבירית דומה אפוא הסביל לפועל התיכון - שניהם גוזרים פעלים עומדים החסרים את הארגומנט החיצוני. אולם בעוד לתיכון ארגומנט פנימי בלבד, והוא מאפיין אירועים הקורים מעצמם, לפועל הסביל יש ארגומנט נוסף בתפקיד פועל, אם כי הוא אינו מתבטא תחבירית כנושא. על כן האירועים המאופיינים על ידי פעלים סבילים אינם מתפרשים כספונטניים, אלא הם אירועים שיש בהם פועל. אי לכך רק ארגומנטים שראינו שהם מתאימים להיות פועלים (כזכור בין היתר מדוגמאות [39]--[46]) יכולים לקבל את התפקיד התמטי שמעניק הבניין הסביל:

58. א. בעלת הבית/ האבטלה הפנתה את הדיירים ללשכת העבודה

ב. הדיירים הופנו ללשכת העבודה על ידי בעלת הבית/ *האבטלה

59. א. האגרונומית/ איכות הקרקע הגדילה את היבול

ב. היבול הוגדל על ידי האגרונומית/ *איכות הקרקע

60. א. מדינות עניות/ משכורות נמוכות הוציאו פועלים להפגנות

ב. פועלים הוצאו להפגנות על ידי מדינות עניות/ *משכורות נמוכות

אין זו מילת היחס על ידי שמעניקה תפקיד תמטי של פועל, כיוון שאותה משמעות מתקבלת גם ללא מילת היחס. הדוגמאות ב-(61) מתפרשות כאירועים הכוללים מישהו/משהו שביצע את הפעולה המתוארת:

61. א. הדיירים הופנו ללשכת העבודה
 ב. היבול הוגדל
 ג. פועלים הוצאו להפגנות

מכאן שהבניין הסביל עצמו הוא שמאפיין את הארגומנט החיצוני כפועל. הדבר אינו משנה את התפקידים התמטיים בבניין פועל, שבו הארגומנט החיצוני מתפרש כפועל כבר ממשמעות הבניין הכבד הפועל, כמו ב-(62). אולם בבניין הופעל, כפי שניתן לראות ב-(63), מתאפיין ארגומנט המקור כפועל על ידי הבניין הסביל, דבר המסביר מדוע בדוגמאות (58)--(61) אפשרי רק משתתף היכול למלא תפקיד של פועל, כגון בעלת הבית, האגרונומית, המדינה, אך לא משתתף היכול למלא רק תפקיד של מקור, כמו האבטלה, איכות הקרקע או המשכורות הנמוכות, אף על פי שבניין הפעיל עצמו, בצורתו הפעילה, מאפשר משתתף בתפקיד של מקור.

$$62. \text{א. } \langle y, x \rangle \text{ טובע } \approx \langle x \rangle \sqrt{\text{טבעל}} + \langle y \rangle \pi + \text{פיעל}$$

$$\text{ב. } \langle y, x \rangle \text{ טובע} = \langle x, e \rangle \text{ טביעת} \& \langle x, e \rangle \text{ אינטנסיבי} \& \langle y, e \rangle \text{ פועל}$$

$$63. \text{א. } \langle z, x \rangle \text{ הוטבע} \approx \langle x \rangle \sqrt{\text{טבעל}} + \langle z \rangle \pi + \text{הפעיל}$$

$$\text{ב. } \langle z, x \rangle \text{ הוטבע} = \langle z, e \rangle \text{ טביעת} \& \langle x, e \rangle \text{ פועל}$$

חשוב לשוב ולהדגיש את ההבדל שבין פעלים סבילים לבין פעלים תיכוניים, גם כאשר התיכוניים מתפרשים באופן כעין-סביל. קיומו של הפועל במשפט הסביל מובטח מתוך משמעות הבניין הסביל, גם כאשר אין הוא מופיע בתחביר. על כן אפשר תמיד להוסיף פסוקית מטרה למשפט הסביל, כמו ב-(64א)--(65א). לעומת זאת, הבניין התיכון לא תמיד מאפשר להוסיף פסוקית מטרה, כפי שרואים ב-(64ב)--(65ב), גם כאשר הוא מתפרש באופן הכעין-סביל, עם צירוף על ידי, כיוון שהבניין התיכון שונה מן הסביל בכך שאין לו פועל:

64. א. הבמה הוסתרה (על ידי מסך) כדי להפתיע את הקהל
 ב. *הבמה נחשבה למשוכללת (על ידי הבמאי) כדי להפתיע את הקהל

65. א. החידה פוענחה (על ידי הקוסם) כדי להפתיע את הקהל
 ב. *החידה התפענחה (על ידי הקוסם) כדי להפתיע את הקהל

8. סיכום

משמעותם של השורשים והבניינים היא באפיונו של האירוע המתואר ובהענקת תפקידים תמטיים למשתתפים בו. המאמר עסק בתרומתם השיטתית של רכיבים אלה למשמעות הפועל (ולא עסק

במשמעות האנציקלופדית שיש לכל פועל מתוקף היותו יחידה מילונית בזכות עצמה). השורש של כל פועל הוא רכיב המתפרש כתכונה של האירוע או כיחס בין הארגומנט הפנימי לבין האירוע. היחס הזה קובע את אופן השתתפותו של הארגומנט הפנימי באירוע. נוסף על יחס זה, שהוא מיוחד לכל שורש בנפרד, יש יחסים שבהם עומד הארגומנט החיצוני של הפועל, והם נקבעים על ידי הבניין: מקור או פועל (קל), מקור (הפעיל), פועל (פיעל, סביל). הבניין מבטא אפוא את תפקידו התמטי של הארגומנט החיצוני של הפועל. תפקיד זה מספק הסבר להתרחשות האירוע: פעולה או סיבתיות. הבניינים גם קובעים את המאפיינים התחביריים של הפעלים השונים: לפועל שהוא מסומן בממד האגנטיביות (פיעל, הפעיל) יש בדרך כלל ארגומנט חיצוני. לעומת זאת, פועל שהוא מסומן בממד האקטיביות (תיכון, סביל) הוא פועל עומד.

יש לחזור ולהדגיש כי השיטתיות בתרומתו הסמנטית של הבניין מלאה כל עוד הוא משמש ליצירת ניגודים. כאשר מאותו השורש נגזרים פעלים בבניינים שונים, תרומת הבניין היא שיטתית לחלוטין. אולם אם אין זוגות מנוגדים, אין שום משמעות לבחירת הבניין. קל למצוא דוגמאות שבהן אין בניין הגרימה תורם סיבתיות והבניין הכבד אינו תורם אינטנסיביות. אין הבעת סיבתיות בהקשרי, העפיל או הפריז, ואין כל אינטנסיביות בטפוף, דגדג, שגשג, כיוון שאלה דוגמאות של פעלים הנגזרים ללא ניגוד. במקרה כזה הבניין אינו נושא כל משמעות, ולכן הוא שרירותי (או שהוא מוכתב על ידי שיקולים פונולוגיים: פעלים משורשים מרובעים ניתן לגזור רק בבניינים הכבדים, כיוון שאלה היחידים שבהם יש מקום בתבנית הפונולוגית של הבניין לעיצור נוסף). כאשר אין פעלים מנוגדים הנגזרים מאותו השורש, מאבד הבניין את הקשר שלו למשמעות שהוא מייצג. הסמנטיקה של הבניינים מתגלה אפוא רק בפעלים שבהם בחירת הבניין היא פרדיגמטית.

רשימת מקורות

- אורנן, ע' (1971). 'בניינים ובסיסים, נטיות וגזירות', האוניברסיטה 16 (ב): 15--17.
- בן-אשר, מ' (1972). 'בנייני הפועל - עניין לדקדוק או למילון?', האוניברסיטה 17 (ב): 31--34.
- Baker, M. (1988). *Incorporation: A Theory of Grammatical Function Changing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Borer, H. and Y. Grodzinsky (1986). 'Syntactic Cliticization and Lexical Cliticization: the Case of Hebrew Dative Clitics', H. Borer (ed.), *The Syntax of Pronominal Clitics: Syntax and Semantics 19*, New York: Academic Press: 175--217.
- Burzio, L. (1986). *Italian Syntax: A Government-Binding Approach*. Dordrecht: Reidel.
- Chomsky, N. (1981). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- Cole, P. (1976). 'A Causative Construction in Modern Hebrew: Theoretical Implications', P. Cole (ed.), *Studies in Modern Hebrew Syntax and Semantics*. Amsterdam: North Holland.
- Comrie, B. (1978). 'Ergativity', W. P. Lehmann (ed.), *Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language*. Austin: University of Texas Press: 329--394.

- Doron, E. (2003). 'Agency and Voice: the Semantics of the Semitic Templates', *Natural Language Semantics* 11: 1--67.
- Fillmore, C. (1968). 'The Case for Case', E. Bach and T. H. Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston: 1--88.
- Hale, K. and S. J. Keyser (1993). 'On Argument Structure and the Lexical Expression of Syntactic Relations', K. Hale and S. J. Keyser (eds.), *The View from Building 20*: Cambridge: MIT Press: 53--109.
- Halle, M. and A. Marantz (1993). 'Distributed Morphology', K. Hale and S. K. Keyser (eds.), *The View from Building 20*. Cambridge: MIT Press: 111--176.
- Kratzer, A. (1994). *The Event Argument and the Semantics of Voice*. UMass ms.
- Landau, I. (2002). 'The Locative Syntax of Experiencers', *Proceedings of the Eighteenth Annual Conference of the Israel Association for Theoretical Linguistics*
<http://atar.mscc.huji.ac.il/~english/IATL/18/TOC.html>
- Levin, B. and M. Rappaport (1995). *Unaccusativity: At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. Cambridge: MIT Press.
- Parsons, T. (1990). *Events in the Semantics of English*. Cambridge: MIT Press.
- Pesetsky, D. (1995). *Zero Syntax*. Cambridge: MIT Press.
- Pustejovsky, J. (1995). *The Generative Lexicon*. Cambridge: MIT Press.
- Reinhart, T. (1996). 'Syntactic Effects of Lexical Operations: Reflexives and Unaccusatives', *OTS Working Papers in Linguistics* University of Utrecht.
- Simmons, M. (1996). 'The Template Hitpa'el Decomposed: On the Derivation and Function of the Hebrew Template Hitpa'el', E. Doron and S. Wintner (eds.), *Proceedings of the Eleventh Annual Conference of the Israel Association for Theoretical Linguistics*. Jerusalem: Akademon: 143--67.
- Williams, E. (1981). 'Argument Structure and Morphology', *The Linguistic Review* 1: 81--114.